

Rozhovor s Dušanem Sedláčkem a Adamem Forstem o hromadných žalobách

23.9.2024 - | HAVEL & PARTNERS

Jak známo, 1. července 2024 nabyl účinnosti v České republice se značným zpožděním proti rozkazům z EU zákon o hromadném občanském řízení soudním. Ten má předpoklady otevřít spotřebitelům a mikropodnikatelům cestu k soudním sporům, které se jim dříve nevyplatily. Praktické dopady tohoto zákona, jeho klady ale i nedostatky, probrali naši specialisté na soudní spory Dušan Sedláček (DS) a Adam Forst (AF) v rozhovoru pro měsíčník Konkursní noviny.

Přináší nový zákon o hromadných žalobách skutečně revoluční změny?

AF: Ano i ne. Určité prvky hromadných žalob právní řád ČR obsahuje už dlouhá léta. Prakticky se ale nevyužívaly. Nový zákon o hromadném občanském řízení soudním přináší první komplexní právní úpravu spotřebitelského hromadného řízení. Dosud tuto problematiku řešilo nedostatečně několik málo paragrafů zákona o ochraně spotřebitele a občanského soudního řádu.

DS: Mezi nejvýznamnější změny, které nová právní úprava přináší, patří možnost žalovat nejenom nárok na zdržení se nějakého jednání ale také nároky na konkrétní finanční plnění. Nově tedy budou moci spotřebitelé požadovat např. náhradu škody v penězích, vrácení bezdůvodného obohacení, slevu z ceny apod. Významných změn je ale celá řada. Zavádí se například veřejný rejstřík hromadných řízení, upravují se podrobně podmínky pro spotřebitelské organizace k získání oprávnění vystupovat jako žalobce v hromadném řízení a mnoho dalšího.

To jsou tedy ty důvody, proč zákonodárce s tímto zákonem vůbec přišel?

DS: Ano, jedná se o povinnou transpozici směrnice o zástupných žalobách na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů, která byla na půdě Evropské unie přijata v roce 2020 a která ukládala transpozici členským státům nejpozději do června 2023.

AF: Je však třeba dodat, že dosavadní úprava spotřebitelských hromadných žalob byla zcela nefunkční. Česká republika byla spolu se Slovenskem a několika málo dalšími zeměmi mezi posledními členskými státy Evropské unie, ve kterých hromadné řízení nemělo žádnou relevanci. Bylo tak podle našeho názoru otázkou času, kdy bude i u nás tento institut zaveden. Jde o trend vyvolaný mimo jiné výsledky hromadných řízení v anglosaském právním prostoru zejména v USA ale i například v Kanadě nebo Velké Británii. Ostatně už v roce 2019 před přijetím uvedené směrnice o zástupných žalobách Ministerstvo spravedlnosti předložilo z vlastní iniciativy poměrně propracovaný návrh zákona o hromadných žalobách.

Proč byl tedy tak důležitý zákon přijat s takovým zpožděním?

AF: To bylo dáno několika vlivy. Jednak bylo třeba připravit skutečně nový komplexní zákon. Na dosavadní kusé právní úpravě nebylo možné v žádném ohledu stavět. Zmiňovaný připravený návrh zákona Ministerstva spravedlnosti z roku 2019 byl mnohem radikálnější a neodpovídal novému zadání ze strany vlády České republiky, kterým byla minimální transpozice, tedy zapracování jen toho, co nová směrnice nezbytně požadovala. Navíc v průběhu legislativního procesu se k zákonu sešel mimořádně velký počet připomínek, které bylo třeba vypořádat. Zákon též ležel poměrně

dlouhou dobu ve druhém čtení v Poslanecké sněmovně České republiky.

DS: Výsledné zpoždění jednoho roku však není dle našeho názoru taková katastrofa. Za nešťastné považujeme spíše to, že zákon byl ve sbírce vyhlášen 24. června 2024 a účinnosti nabyl již 1. července 2024, tedy odborná i laická veřejnost měla jen jeden týden na to, aby se se zákonem seznámila. Pokud vezmeme v úvahu, že jde o jednu z nejpodstatnějších změn civilního procesu v České republice za poslední dekádu, není takový postup zcela v souladu se zásadami pro přijímání nové legislativy.

V čem jde český zákonodárce nad rámec minimální transpozice směrnice?

AF: V první řadě zákon rozšířil oblast nároků, které lze v rámci hromadného řízení žalovat. Dle tohoto zákona bude možné žalovat nejenom čistě spotřebitelské nároky, které vychází z příslušné spotřebitelské legislativy Evropské unie, jak směrnice požaduje, ale jakékoliv nároky týkající se vztahů, ve kterých na jedné straně stojí spotřebitel a na druhé podnikatel. Tedy může jít o nároky, které s evropskou legislativou na ochranu spotřebitele nijak nesouvisí. Zákon navíc, a to je ještě podstatnější rozšíření pro své účely za spotřebitele považuje i tzv. mikropodnikatele, což jsou podnikatelé, kteří zaměstnávají méně než 10 osob a jejichž roční obrat nepřesahuje 50 mil. Kč.

DS: K rozšíření zákona i na mikropodnikatele došlo relativně překvapivě až v Poslanecké sněmovně České republiky. Dřívější úvahy o rozšíření aplikovatelnosti zákona i na malé podnikatele byly přitom odmítány. Paradoxně tedy může docházet k situacím, kdy se spojí skupina mikropodnikatelů, aby zažalovala jiného podnikatele, přičemž v řízení bude tuto skupinu mikropodnikatelů muset zastupovat spotřebitelská organizace, která je ovšem založena za účelem ochrany práv spotřebitelů, nikoliv podnikatelů.

Hromadné žaloby budou moci podat jen spotřebitelské organizace, a nikoliv přímo skupiny spotřebitelů nebo mikropodnikatelů?

AF: Ano, hromadné žaloby mohou v České republice podávat pouze spotřebitelské organizace, které splňují požadavky stanovené zákonem a jsou zapsány na zvláštním seznamu vedeném Evropskou komisí nebo na českém seznamu oprávněných osob vedeném Ministerstvem průmyslu a obchodu České republiky. Tyto neziskové organizace musí při registraci prokázat mimo jiné aktivní působení v oblasti ochrany zájmů spotřebitelů po dobu alespoň jednoho roku. Musí být navíc zcela nezávislé na osobách, které by mohly mít nevhodný hospodářský zájem na vedení hromadného řízení.

DS: Spotřebitelská organizace funguje jako určitý zástupce skupiny spotřebitelů nebo mikropodnikatelů. Žalobu podává vlastním jménem ve prospěch členů skupiny, kteří se do řízení přihlásili. Český zákonodárce totiž zvolil tzv. variantu opt-in hromadného řízení, což znamená, že samotné řízení se týká jen těch osob, které výslovně vyjádřili svou vůli zúčastnit se řízení v pozici členů skupiny. Tato skupina přitom musí mít alespoň deset osob. Tyto osoby ale nemají postavení účastníka řízení ani vedlejšího účastníka v pravém slova smyslu. Jejich procesní práva jsou omezena v zásadě pouze na právo na informace a právo vyjádřit se k věci...

AF: ... K tomu je ještě třeba dodat, že v rámci řízení musí být žalující spotřebitelská organizace povinně zastoupena advokátem. Jde o relativně kontroverzní bod nové úpravy, který byl v průběhu legislativního procesu opakovaně kritizován. Nakonec ale bylo zvoleno toto řešení s odůvodněním, že tím bude zajištěna vyšší odborná kvalita podávaných žalob.

Vyplatí se spotřebitelům obecně využití práva opt-in k hromadné žalobě?

DS: Vzhledem k tomu, že spotřebitel nemá v souvislosti s hromadným řízením takřka žádné

povinnosti ani náklady, tak nemá příliš, co by svou účastí ztratil. Samotné přihlášení nebude zpravidla nijak komplikované, přičemž stačí spotřebitelské organizaci poskytnout alespoň základní podklady prokazující jeho nárok, například kupní smlouvu, účtenku od vadného výrobku atd. Veškeré ekonomické riziko neúspěchu v soudním sporu nese spotřebitelská organizace.

AF: Samozřejmě ale platí, že pokud bude o nároku přihlášeného spotřebitele rozhodnuto zamítavým rozsudkem, nemůže již tento nárok znovu sám uplatnit po vlastní linii.

Pokud se ale do hromadného řízení spotřebitel nepřihlásí, může svůj nárok standardně uplatňovat samostatně?

DS: Ano, je čistě na rozhodnutí spotřebitele, zda se svůj nárok rozhodne vymáhat samostatně nebo v rámci hromadného řízení. Pokud se rozhodne vést řízení samostatně, bude mít průběh řízení ve svých rukou, avšak bude muset nést veškeré náklady sporu včetně případné povinnosti úhrady nákladů řízení protistrany, pokud by nebyl v řízení úspěšný.

AF: Obecně se předpokládá, že hromadné řízení bude využitelné především u těch typů nároků, které se aktuálně nevyplatí vymáhat samostatně. V souladu se zásadou racionální apatie totiž spotřebitelé neřeší řadu svých nároků, pokud takové nároky mají hodnotu např. jen nižších tisíc korun českých. Nový zákon o hromadných žalobách tak může otevřít cestu k soudním sporům, které se dříve nevyplatily.

Jaké konkrétní typy nároků je možné v rámci hromadného řízení uplatnit?

DS: Jak již bylo zmíněno, je možné uplatnit nároky z jakýchkoliv vztahů mezi spotřebiteli a podnikateli, resp. mezi mikropodnikateli a podnikateli. To v sobě zahrnuje patrně nejenom jakékoliv nároky ze vzájemných smluv, ale i například nároky deliktního charakteru ze škodných událostí většího rozsahu.

AF: Ze zahraničí víme, že se hromadné žaloby v praxi týkají především finančního sektoru, digitálních služeb, telekomunikací, farmacie, ESG, retailu, investic, dopravy a podobně. Pokud budou na straně oprávněných osob stát spotřebitelé nebo mikropodnikatelé, budou v těchto sektorech využitelné hromadné žaloby i v České republice. Naopak v České republice patrně nebude možné využít hromadné žaloby v pracovněprávních věcech, což jak potvrzují zkušenosti ze zahraničí, kde je tento typ nároků připuštěn oblast s velkým potencionálem. Nicméně pokud se právní úprava hromadných žalob osvědčí, můžeme v budoucnosti nepochybně očekávat rozšíření působnosti zákona i na další typy sporů.

Lze v hromadném řízení řešit i nároky, které vznikly před přijetím zákona?

DS: Dle přechodných ustanovení zákona bude možné hromadnou žalobu projednat ve vztahu ke všem nárokům, které vznikly po 24. listopadu 2020, tedy poté, co byla přijata směrnice o zástupných žalobách na ochranu kolektivních zájmů spotřebitelů.

AF: Uvedené omezení se vztahuje k podmínkám řízení. Pokud by se tedy žaloba vztahovala ke starším právním poměrům, které vznikly před tímto datem, nemohla by být certifikovaná v první fázi hromadného řízení, a řízení by muselo být zastaveno. Což je rozdíl oproti tomu, kdyby byly žalovány například promlčené nároky. V takovém případě by soud standardně meritorně rozhodl, avšak s tím, že na základě námítky promlčení se žaloba zamítá pro promlčení uplatněných nároků.

Co je přesně myšleno pojmem certifikační fáze?

DS: Jde o jeden ze základních rozdílů hromadného řízení oproti běžnému civilnímu řízení. Řízení je rozděleno do dvou relativně samostatných fází. V první fázi probíhá tzv. certifikace hromadné žaloby. V této fázi soud posuzuje pouze přípustnost žaloby, tedy především to, zda žalobu podala řádně registrovaná spotřebitelská organizace ve prospěch skupiny alespoň deseti členů. Dále to, zda jsou nároky jednotlivých členů založeny na podobném skutkovém a právním základu. V neposlední řadě soud zkoumá, zda žaloba nebyla podána ve zneužívajícím úmyslu nebo není financována třetí osobou, která by vyvolávala střet zájmů mezi spotřebitelskou organizací a žalovaným podnikatelem, případně mezi žalobcem a členy skupiny.

AF: Pokud jsou tyto podmínky splněny, soud vydá usnesení o přípustnosti hromadné žaloby. Teprve po právní moci tohoto usnesení se může začít zabývat podstatou věci. Proti tomuto usnesení je možné podat odvolání. Pokud by přitom výsledkem odvolacího řízení bylo nepřipuštění hromadné žaloby, může žalobce proti tomuto rozhodnutí dokonce podat dovolání. V zahraničí je zcela běžné, že pokud hromadná žaloba touto tzv. certifikační fází projde, žalovaný se snaží daný spor co nejrychleji narovnat. Samotná certifikace tedy není jen formalitou ale stěžejní fází řešení sporu.

Jaká pravidla platí pro výkon rozhodnutí v hromadném řízení?

AF: Na výkon rozhodnutí v hromadném řízení se použijí standardní ustanovení občanského soudního řádu a exekučního řádu. Pokud nicméně rozhodnutí soudu v hromadném řízení ukládá povinnost, jejíž nesplnění může být sankcionováno pokutou, může soud nebo exekutor v této věci uložit pokutu až do výše 5 000 000 Kč. Výše pokuty se určuje podle významnosti porušené povinnosti, rozsahu a závažnosti jejího porušení a majetkových poměrů povinného, aby pokuta neměla likvidační účinky.

Jak se nový zákon o hromadném občanském řízení soudním dotýká insolvenčního řízení?

DS: Pokud v průběhu řízení o hromadné žalobě dojde k úpadku žalovaného, musejí se spotřebitelé individuálně přihlásit do insolvenčního řízení každý se svojí přihláškou. To vnímáme jako určitý deficit nové právní úpravy, neboť v řízeních s velkým počtem spotřebitelů by bylo jednodušší, pokud by žalobce, tedy spotřebitelská organizace, mohla přihlášky podávat hromadně, pokud už spotřebitele stejně zastupuje v hromadném řízení. Ale to by si vyžádalo výraznější změnu insolvenčního zákona, ke které již zřejmě nebyl prostor.

AF: Pokud se některý ze spotřebitelů, kteří se účastní hromadného řízení, sám dostane např. do oddlužení nebo do konkursu, nemá to na samotné hromadné řízení žádný vliv. Hromadné řízení se tedy v takovém případě nepřerušuje. Insolvenční správce zúčastněného člena skupiny je oprávněn vykonávat práva tohoto člena v hromadném řízení. Insolvenční správce musí vedle toho standardně informovat soud o probíhajícím insolvenčním řízení.

DS: V souvislosti s hromadnými žalobami stojí za zmínku, že v USA, které jsou kolébkou hromadných žalob v dnešním pojetí, mohou úspěšné hromadné žaloby vést až k úpadku žalovaného a k zahájení insolvenčního řízení, ve kterém jsou pak nároky z hromadných žalob vypořádávány společně s nároky ostatních věřitelů.

Jaké výzvy podle vás čekají soudy a účastníky v začátcích účinnosti tohoto zákona?

DS: Nejprve je třeba říci, že v prvním stupni bude k projednání hromadných žalob věcně a místně

příslušný pouze Městský soud v Praze, tedy všechny hromadné žaloby budou projednávány jenu tohoto soudu. Pokud by bylo hromadné řízení v prvních letech hojně využíváno, mohlo by to pro Městský soud v Praze znamenat určitou zátěž. Spíše ale nepředpokládáme, že by hromadných žalob mělo být podáváno v České republice takové množství. Očekáváme, že bude chvíli trvat, než se tento institut v našem právním systému zabydlí. Důvodová zpráva předpokládá podání od pěti do čtyřiceti hromadných žalob ročně. Nicméně s ohledem na to, že se v hromadném řízení mohou projednávat až stovky nároků, které by bylo nutné jinak projednat v samostatných řízeních, může hromadné řízení soudní soustavě i ulevit.

AF: Další vývoj bude hodně záležet na aktivitě a na odborných a finančních možnostech spotřebitelských organizací, které mají oprávnění podávat hromadné žaloby. Zkušenosti z jiných evropských států ukazují, že odborná kvalita a finanční zázemí spotřebitelských organizací jsou v mnoha ohledech významnější faktor než kvalita legislativní úpravy. Například dosavadní právní úprava spotřebitelských hromadných žalob v Rakousku není nijak robustní, nicméně díky procesní aktivitě organizací jako je Sdružení pro ochranu spotřebitelů (Verein für Konsumenteninformation) již dosáhli na půdě ochrany spotřebitelů významnější úspěchů než v jiných evropských státech s komplexní úpravou hromadného řízení.

DS: Spotřebitelské organizace samozřejmě hrají také klíčovou roli v informování veřejnosti o možnostech podávání hromadných žalob. Míra jejich aktivity i v této oblasti bude rozhodovat o tom, do jaké míry bude nová právní úprava využívána.

Jak nový zákon řeší financování hromadných žalob?

DS: V českých podmínkách je financování hromadných žalob založeno na kombinaci různých dílčích opatření. Zákon především osvobozuje žalobce od soudních poplatků, čímž snižuje prvotní náklady pro žalobce. Zároveň zákon počítá s tím, že hromadné žaloby mohou být financovány třetími stranami, pokud tím nedojde ke střetu zájmů.

AF: Současná právní úprava nepočítá se zřízením zvláštního veřejného fondu ani s poskytováním zvláštní veřejné podpory pro tento účel, o čemž se také dříve uvažovalo. Předpokládá se, že žalující spotřebitelská organizace povede řízení na vlastní náklady a odpovědnost. Podáním žaloby samozřejmě riskuje, že bude povinna hradit protistraně náhradu nákladů řízení, pokud nebude v žalobě úspěšná. Pokud jde o náklady samotných členů skupiny, nepočítá se s tím, že by se jich náklady vedení řízení měly jakýmkoliv způsobem přímo dotknout.

Náhrada nákladů řízení ve prospěch úspěšné strany sporu tedy není nijak specificky řešena?

DS: Pravidla o náhradě nákladů řízení v hromadném řízení zůstávají v platnosti podle obecných pravidel, náklady tedy nese strana, která ve sporu prohrála. Specifické pro hromadné řízení je, že žalobce může požadovat v rámci tohoto nároku náhradu účelně vynaložených nákladů souvisejících s příjmem přihlášek a vedením seznamu členů skupiny, jakož i náklady na uveřejňování informací o hromadném řízení.

AF: Jak už bylo zmíněno, jednotliví spotřebitelé, kteří jsou členy skupiny, jsou chráněni před povinností hradit náklady řízení, což znamená, že toto riziko nese pouze žalobce.

Může si žalující spotřebitelská organizace sjednat odměnu formou podílu na

vyžalované částce?

DS: Určitě. Zákon možnost sjednání tzv. success fee výslovně počítá. Dlouho se vedla debata, kolik by měl být horní limitu této odměny. Nakonec zákon stanoví, že odměna nesmí přesáhnout 16 procent z přisouzeného plnění nebo 2,5 mil. Kč, byla-li odměna stanovena paušálně.

AF: K tomu je vhodné doplnit, že výše této odměny by měla být uvedena už v samotné žalobě a její přiměřenost musí být zdůvodněna. O konečné výši odměny rozhoduje nicméně soud. Tato výše se tedy může nakonec lišit od toho, s čím žalující spotřebitelská organizace do hromadného řízení původně šla.

Jak byste doporučili podnikatelům se na nový zákon připravit?

DS: Kromě standardního seznámení se zákonem je v první řadě třeba si interně vyhodnotit riziko hrozby hromadné žaloby. Pokud je takové riziko podstatné, je třeba informovat klíčové osoby, jak mají postupovat, pokud je vůči podnikateli hromadná žaloba podána. Zanedbání postupu na začátku řízení může mít významné negativní dopady na vývoj sporu, především pak pokud není vedena dostatečná obrana v první certifikační fázi řízení.

AF: Důležité je také posílit interní mechanismy pro řešení stížností zákazníků a hledat možnosti mimosoudního řešení sporů, které mohou předejít riziku podání hromadných žalob ze strany spotřebitelů. Podnikatelé by též měli pravidelně monitorovat veřejný rejstřík hromadných řízení a sledovat, zda hromadným žalobám nečelí jejich konkurenti působící ve stejných oborech.

DS: Veřejný rejstřík bude obsahovat chronologicky seřazené informace o všech podaných hromadných žalobách, které prošly certifikačním řízením. Budou zde dostupné identifikační údaje účastníků řízení a jejich právních zástupců, údaje o předmětu hromadného řízení, předpoklady členství ve skupině, den podání žaloby a den zahájení řízení, a další informace podle zákona nebo rozhodnutí soudu.

Jak vidíte budoucnost hromadných žalob v České republice?

AF: Jak jsme již zmiňovali, úspěch hromadných žalob v České republice bude do značné míry záviset na aktivitě subjektů, kterých se týká, tedy především žalujících spotřebitelských organizací, které jsou středobodem nového systému. V tomto ohledu neumíme budoucnost úplně odhadnout, neboť našimi klienty jsou spíše větší obchodní korporace než jednotliví spotřebitelé či spotřebitelské organizace.

DS: Jisté nicméně je, že na straně podnikatelů už nyní dochází k určité autoregulaci za účelem snížení rizika hromadných žalob. Nová právní úprava tak může přispět k posílení postavení spotřebitelů, aniž by byly ve větší míře hromadné žaloby podávány.

Čemu se v oblasti hromadných žalob budete dále věnovat vy osobně?

AF: Zákonu jsme se intenzivně věnovali již v rámci jeho přípravy v několika posledních letech. Řadě klientů jsme pomáhali s přípravou připomínek a jejich projednání v rámci jednotlivých fází legislativního procesu. Na tuto aktivitu navazuje současná pomoc klientům v rámci implementace zákona do jejich vnitřních procesů. Zákonu se vedle toho věnujeme nadále i akademicky a chystáme také komentář k zákonu. Ve spolupráci s Právnickou fakultou Masarykovy univerzity bychom chtěli uspořádat na začátku příštího roku mezinárodní konferenci. V neposlední řadě chystáme na toto téma řadu přednášek v rámci Akademie HAVEL&PARTNERS.

DS: Jak již zaznělo, naši klienti jsou typově spíše větší společnosti, které se o zákon o hromadných žalobách zajímají z pozice potenciálně žalovaných. Tomu odpovídá i charakter naší aktuální i budoucí činnosti v této oblasti. Klientům nyní pomáháme v první řadě vyhodnotit rizika, že budou hromadným žalobám vůbec čelit. Pokud takové riziko existuje, asistujeme s přípravou podkladů pro případnou obranu v řízení. Organizujeme též školení klíčových osob, které by měly být do řešení hromadných žalob zapojeny. A jsme samozřejmě připraveni okamžitě převzít právní zastoupení v této oblasti, pokud by to některý z našich klientů potřeboval.

<https://www.havelpartners.cz/rozhovor-s-mgr-dusanem-sedlackem-a-mgr-bc-adamem-forstem-o-hromadnych-zalobach>